① पेज (२१,२२) = २   ३४.५ × १३.८ × ०.१ c.m

तीधियतीत यादौ वहिरंगत्यदीर्घ्ऽणादेर सिद्धतांलि

....

मालादीनाम्त्र प्रावल्यंवोहयते इत्यन्यत्र विस्तर

---

② पेज -(१२) =१ विषय - भागवत

३१.५ × १५ × ०.१ c.m

अथटमेगजेंद्रमोचन लीलामाहतं परं धीमहि ...

स्तेन सर्व धर्मप्रति पादयंचाह यारयधा व्याख्याता:

---

③ विषय - ज्योतिष चित्र- १ पेज(५)च

२२ × १२.५ × ०.१ c.m.

नारदर्दिशशाङ्कमेन विधुसौरिवारेतथानन्वाजपद्मे

... ...

शुभकरग्रस्तात्तथाकहरीपावीदु।

---

④ पेज = १ (२३) विषय पुराण

धववृक्षमूलोवेदस्कंध पुराणशाखा ३॥ कर्तुकुमरो

....

तंतोधेय थागाच्छाति सागरे ॥ सर्वदेवतम

---

⑤ पेज -१ (१.५)

२५ × १३.२ × ०.१ c.m

प्रातर्होम कालेपि चतुर्विधस्ते नैवदर्शितः

नक्षत्रदर्शनं सर्वनक्षत्रोदयः प्रदोषः
निद्रावेला निशा

गोधियत्वी त्वाद्यो वहिरंगत्व दीर्घत्वङ्गणादेरसिद्धत्वमिति भाष्ये अतराय द्वत्वरद्वृ ङीषीनामा द्रुणः तव
र्णदीर्घत्वा लभ्या चङ् नक्षा न दन्तस्यान्न दाणत्वा दितंग ध्व ते अतरावश्रोमा द्रुतोऽन्ते त्वा
ङ्ग्ग्ह णां च स्नि तार्थम्। तद्धि धिवश्रा द्वृ ह्रि द्व तिष्ठिते परस्मपिस वर्णदीर्घवाधित्वाधात्व
पत्वगं कार्य्यत्वेनानारंगत्वाद्रुणो हृह्रि वाधनार्थं नचाद्द रूह्रि मत्र यत्णो द्रुते द्रुढा ऽ
सिद्धत्वाद्धत्विलोपापत्तिरिति वाच्यम्। अत वोभ्यानन्तर्थीनिमित्तके नरंगे कर्तव्ये कु
तं च तस्मिन्य दन्तरंगं प्रा मोति तत्र कर्त्तव्ये नास्तिद्ध मिति तदर्थात्। अस्ति द्रुपरिभाषायाश्र
नित्यत्वेन तद्धारणे तस्यापि वैयर्थ्यन्तेनैव सिद्धे: अतएव नलोपः स्रु वितिसूत्रे रूतितुग्ग
हणं च रितार्थम्। अन्यथा वृत्रहभ्यामित्यादौ वहि ... तन्निमित्त कप दाश्रयणेन वहिरंग
तया न लोपासिद्धत्वेन सिद्धे तद्वैयर्थ्यं स्पष्टमेव ममतन्न किञ्चान्नान न्तर्थस्तत्वा न कादो
षः न चैवं ह्रस्व स्यपिती तिसूत्रस्य भाष्यविरोधः। तत्र हि ग्रामणी कुलमित्यत्रे कोह्रस्वो
ऽस्त्रीत्र विह्रस्वे हृतेन्न कमाप्राङ्ग क्यह्रस्वस्य वहिरंगासिद्धत्वेन समाहितम्। नात्रान न्तर्थ
द्वृत्वत्वेन तत्र तदप्रा द्वृरतंगतिः स्याद्वै वेति वा च्यं तेन भाष्येणास्या वनास्या वस्पकत्वो

2

प. शे.
२१

धनात्। तद्ज्ञापनेनान्तरङ्गपरिभाषाया अनित्यत्वबोधनेऽस्येत्यापन्नात्। अत एवाभ्यः पर
स्मिन्निति सूत्रे भाष्ये पटु इत्यत्र परत्वाण्णादेशस्यापि सिद्धत्वात् वृद्धेरयणादेशः साधितः। अत
एवैषा परिभाषा नाम्बेषु नः क्वापि तो लिखिता अत एव अन्तरङ्गपरिभाषामुपक्रम्य वि
प्रतिषेधसूत्रे अन्यथा बहिर्निमयेज्ञानानिस्सानी तदर्थमेषा परिभाषा कर्त्तव्या प्रतिविधेय
दोषो विन्तु कं संप्रसारणाच्चेति सूत्रे भाष्ये प्रतिपदविधानत्वात् परिभाषाविषये ऽनित्य
त्वाश्रयणमिवेति ध्वनितमिति तत्त्वम्। नन्वेवं गोमन्त्रिय इत्यादौ पदद्वयनिमित्तकसमासा
श्रितत्वेन बहिरङ्गं लुकं बाधित्वा इत्व इनादि लोपे कृमादयः स्युरत आह। अन्तरङ्गानपिवि
धीन्बहिरङ्गो लुग्बाधते। अत्र ग्यलयोरुत्तरपदे इयोरुति सूत्रे ज्ञापकम्। तल्कृतं मित्याद्दौ लु
गपि तयान्तरङ्ग [illegible] भक्तिनिमित्तक [illegible] समावेकवचने इत्यनेन [illegible] दि इं [illegible] ज्ञा
पकं ननु तद्बहुवचनस्य इत्यादौ तद्वमसमादिबाधनार्थं तदावश्यकमिति चेत् एवं त
र्हि अत्र नमपर्यन्तानां वृत्ति ज्ञापिकेति भाष्यकृतः [illegible] दस्मदादिभ्यः आचारक्विबन
तसम्प सूत्रे सत्ज्ञापकपरं भाष्यप्रामाण्यात् कृतत्वतपाप इति तद्विधायकसूत्रस्य भा

श्रीदुर्गा
२१

रत्तेनान्तरङ्गप्रवृत्तौ प्रत्ययोत्तरपदयोरिति मपर्यन्तास्यभवेनतरङ्गहि पर्यासतीति त
त्रापि केचित्कल्पं तन्न अन्तरङ्गाणामप्यवादेवाध्यते न तद्विषये [illegible] प्रवृत्तेः वस्तुतस्तु
त्रापर्कं वार्त्तिकरीत्यैव भाष्यरीत्या तु वाचनिकत्वाद्यपरत्वं रूप्या रुद्रः। यूयं त्वपोधाविति ल
त्वविषये वेति केचित्। शाङ्गरवाद्यञ्ङः नयारयोरित्यादि सूत्रस्थाकरणामाप्येन लु
ङ्मात्रविषया आवे हे [illegible] इत्यादावलेन सीपनाधिकालुग्भवतीति भाष्ये स्पष्टम्। अ
त्रैव। अन्तरङ्गानपि विधीन्बहिरङ्गो लुग्बाधते न लुग्बहिरङ्गे वानरावसनीस्व
सतद्भावे तल्लोपो न भवति पञ्चभिः खद्वाभिः क्रीतः पञ्चखट्वी स्थानिवेकादेशान्त्रा
गेवयधीत्तुमप्यतु कृते कादेशास्य लुक कापवर्णनस्यादिति कैयटः। स्पष्टमेतद्धि
रोधान्त स्त्रास्येतिसूत्रे कैयटे स्पष्टम्। अङ्गानतिकान्तो सङ्ग्रहसूत्रस्य लोपो लुकि वक्तव्य
वचनपरत्वाभावात् तत्र स्त्रास्येति लुकः स्यादित्यादौ कापरभाष्यव्याख्यावसरे अन्तरङ्गा
नपीतिन्यायेनायं लुक् स्वरूपलुको बाधकः स्यादित्याशंकास्य लुकराधानेन बलव
त्त्वं बोध्यते इति तत्त्वबोधिनी। पूर्व बलुग्भवे तयालुको बलवत्त्वसवत्तुमप्यकत्वादित्याशंका
समाधानं चक्रे स्पष्टम्। अनेन न्यायेनान्तरङ्गनिमित्तविनाशकलुकस्तत्र प्रयोजकस
मासादीनामप्राबल्यं बोध्यते इत्यन्यत्र विस्तरः।

भ०चिं०
२२

अथ मेगजेंद्रमोचनलीलामाह तं परं धीमहि यत्र शैले तेजः सुवर्णं वारिजलं वर्णसाहस्रयाद्रौ पं मृत्पात-
नसाहस्रपाल्लोहंच एतासां संबंधी त्रिसर्गः शृंगत्रयमस्ति तस्य त्रिकूटाद्रेः अंतिनिकटे कवये जल
विस्तारवति सरसीत्यर्थः तरतः प्लवतः कस्यचिज्जंतोः प्रकरेण कुंभीरस्तस्मान्च यान्यापधाम्यए
तूपसंबंधात् अवो त्रिकूटपर्वते निमयः संबंधो यस्य स अविनिमयो यः कवींद्रः आदिप्रथम-
मिंद्रप्रद्युम्नादिजन्म अभितउपलब्ध अस्य परस्मात् पुपरस्त्यादियुक्तः विज्ञः सन् आदिवृत्त

जन्माद्यस्य यतोन्वयादितरतश्चार्थेष्वभिज्ञः स्वराट् तेनेब्रह्म हृदा य आदि
कवये मुह्यंति यत्सूरयः तेजोवारिमृदां यथा विनिमयो यत्र त्रिसर्गो
मृषा धाम्ना स्वेन सदा निरस्तकुहकं सत्यं परं धीमहि २२

परमेव हृदा तेने भावयामास गजाय परमं जाप्यं प्राग्जन्मन्यनुशिक्षितमित्युक्तेः पूर्वजन्मानु-
स्मृत्या परमस्ताविन अस्य गजेंद्रस्य यतः परस्मात् अयादि ग्राहहननपूर्वकं मंगलाद्यभा-
सीत् आदिपदात्साक्षात्पदान वैकुंठनयनादि तथासीत् यथा सूरयो मुह्यंति स्वेनक्रम-
बाधाम्नानिरस्तं कुहकं तं परमित्यर्थः ॥

॥ २२ ॥ ७ ॥

नस्त

2

त्रिपुरदाहे शिवसाहाय्यं वर्णाश्रमकल्पनादौ तत्त्वप्रसंगमाह तं परं धीमहि यः आरभूतः परः ब्रह्महृदात्रि
वेनकरणेन अनिरस्ता आधारयास्वीकृता कुः पृथ्वी यस्मिंस्तद्यथा तथा आः आकारो ब्रह्मा अः ब्र
ह्मणः स्वः अंशत्वात्तस्माच्चंद्रः सोमो भूद्ब्रह्मणोऽत्रेर्नेत्रकैः आस्त्व अइन अ आस्विनौ ताभ्यां चक्री भू
ताभ्यां सीदति गच्छतीति स्वेन सह तेन धाम्ना रथेन करणेनैव हस्तेन दंडेनैव ताडयतीति वित्
करणद्वयं तत्र मर्दनेनैव विभेदेत्यर्थः रयः वेगश्च यस्मात् स्वरूपत्वात्तिर्यस्य सयतृः दुर्लभा पाप
संयोग इत्यादेः त्रिसर्गः पुरत्रयस्य त्रिश्च यत्र मृषा सत्यः तत्र पुरे कवये जल्लवितानवति कूपे ते

जन्माद्यस्य यतोऽन्वयादितरतश्चार्थेष्वभिज्ञः स्वराट् तेने ब्रह्म हृदा य आदिकवये मुह्यं
ति यत्सूरयः तेजोवारिमृदां यथा विनिमयो यत्र त्रिसर्गोऽमृषा धाम्ना स्वेन सदा नि
रस्तकुहकं सत्यं परं धीमहि २१

तो हेतुकं वा वारि तेजो वारि सिद्धमतरसत्तूपं जलं तथा
आदिभक्षितं पीतमि स्पर्शः परेणेति शेषः प्रविश्य त्रिपुरं काले रसकूपामृतं पपावित्यादेः
यथा विनिमयो रादतसास्त्रेपुरः शोकान्मुंचति स्वयं विशोकः शोकात्तानित्यादेः किंच जन्माद्य
स्य ब्राह्मणस्य इतरतोऽन्येषां क्षत्रियादीनां उपलक्षणमिदं च वर्णाश्रमाणां च अर्थेषु सत्य
दयातपः शौचमित्यादिषु तत्तद्धर्मेषु ज्ञः विद्वान् स्वराट् परं ब्रह्मभूतो जीवः यतः परस्माद्यदनुग्र
हाद्भिमयाभावमन्वयात् प्राप न्नृणामयं परो धर्मः सर्वेषां समुदाहृतः त्रिंशल्लक्षणवान् राजन्
सर्वात्मा येन तुष्यतीत्यादेः एतेन सर्वधर्मप्रतिपादकपंचाध्याय्यपि सूचिता इति श्री० भगव०

कू=

जै॰ पूर्वाभा॰
नपूर्वदिशिशक्रेभेनविधुसौरिवारेतथानचाजपदभेगुरौयम
पश्चिमदि॰ रो॰ उत्तराफा॰
दिशासुशुक्रार्कयोः नपाशिदिशिचालभेकुजबुधेयमर्क्षेनथा
नसौम्यदिशिवाबुजेत्स्वजयजीवितार्थीबुधः १० पूर्वाफुघ्रुव
मिश्रभैर्नेनपतेर्यात्रानमध्याफुकेतीव्रगाभैरवैर्पफुकेनलघु
भेर्नेपूर्वरात्रेतथा मैत्राभैनचमध्यरात्रिसमयेचोग्रेस्तथा
नोचरैरात्र्यंतेहरिहस्तपुष्यशशिभिः स्यात्सर्वकालेशुभा ११
पूर्वाग्निपित्र्यं नकतारकांभपे १६ कविंशे २१ ११ तुरंगमाः ७
॥९॥

दृढवद्धमूलो वेदस्कंधपुराणशाखाढ्य ॥ क्रतु
कुसमोक्षफलो मधुसूदनपादपो जयति ॥ ५०
नमो ब्रह्मण्यदेवाय गोब्राह्मणहिताय च ॥ ज
गद्धिताय कृष्णाय गोविंदाय नमो नमः ॥ ५१
आर्त्ता विषण्णाः शिथिलाश्च भीता घोरेषु च
व्याधिषु वर्त्तमानाः संकीर्त्य नारायणशब्द
मात्रं विमुक्तदुःखाः सुखिनो भवंति ॥ ५२
वेदे रामायणे चैव पुराणे भारते तथा ॥ आ

गी० ॥
२४ ॥

ह्मो मध्येच अंतेच हरिः सर्वत्रगीयते ॥ ५३ ॥ ए
कोपि कृष्णस्य कृतप्रणामो दशाश्वमेधाव
भृथेन तुल्यः दशाश्वमेधी पुनरेति जन्म कृष्ण
प्रणामी न पुनर्भवाय ॥ ५४ ॥ सर्ववेदमयो ब्र
ह्मः सर्वशास्त्रमयं मनः ॥ सर्वतीर्थमयी गंगा
सर्वदेवमयो हरिः ॥ ५५ ॥ आकाशात्पति
तं तोयं यथा गच्छति सागरे ॥ सर्वदेवनम
स्कारं केशवं प्रति गच्छति ॥ ५६ ॥ गीतासह ॥ मे

(1)

प्रातर्होमकालोऽपि चतुर्विधस्तेनैव दर्शितः उषस्युपोदयं समयाध्युषित उदितं प्रातरिति मनुस्तु
प्रथमद्वितीयावेकीकृत्य कालत्रयमाह उदितेऽनुदिते चैव समयाध्युषिते तथा सर्वथा वर्त्तते य
ज्ञ इतीयं वैदिकी श्रुतिरिति एतेषां लक्षणमाह व्यासः रात्रेः षोडशमे भागे ग्रहनक्षत्रभूषि
ते कालं त्वनुदितं प्राहुर्होमं कुर्याद्द्विजोत्तमः तथा प्रभातसमये नष्टे नक्षत्रमण्डले रविर्या
वन्न दृश्येत समयाध्युषितस्तु सः रेखामात्रस्तु दृश्येत रश्मिभिस्तु समन्वितः उदितं त
द्विजानीयात्तत्र होमं प्रकल्पयेदिति आश्वलायनस्त्वनुकल्पान्तरमाह संगवान्तः प्रात
रिति होमकाल इत्येतद्वर्त्तते अथवा सर्वेणैवैते कालविशेषा यथासुखं सुरक्षन्नेयेव व्यवति
ष्ठन्ते उदितानुदितहोमवत् यद्यन्तकर्य विस्मृत्य कालातिक्रमस्तदा गोभिलोक्तं द्रष्टव्यं आ
पद्यपि दारा ह्येनो सायं प्रातर्होमयोर्दर्शपूर्णमासयोर्द्रव्यं भर्त्तारं नाधिगच्छेत्कथं कुर्यादित्या
सायमाहुतेः प्रातराहुतिर्नीत्येत्या प्रातराहुतेः सायमाहुतिरमावास्यायाः पौर्णमासीना
त्येत्या पौर्णमास्या अमावास्येति बौधायनोऽपि आ सायकर्मणः प्रातरा प्रातः सायक
र्मणः आहुतिर्नातिपद्येत पार्वणं पार्वणान्तरादिति आपन्नेस्तु पतन्होमं कुर्यात्
तथा च मरीचिः शारीरमापद्भवे द्यवत्रभयाद्वार्त्तिः प्रजाय ~~~

राम
१०४

पाविधीति होतृत्वाश्रवणस्यदर्शयतिश्रुतिः अन्यैःशतकृत्वाहोमादेकःपुत्रकृतोवरं पुत्रैः
शतकृताद्धोमादेकोह्यात्मकृतोवरमिति ऋत्विगादिहोमेनापियजमानसन्निधाने
वभवितव्यं नइत्युक्तंकात्यायनेन असमक्षंतुदंपत्योर्होतव्यंनर्त्विगादिना द्वयो
रप्यसमक्षंतुभवेद्धुतमनर्थकमिति उभयोःसन्निधानमसंभवेत्वेकत
रसन्निधानेनापिहोतुंशक्यं तथाचमरीचिः निहिताग्निःस्वदारेषुपरिक
ल्प्यर्त्विजंतथा प्रवसेत्कार्यवान्विप्रस्तथैवनचिरंवसेदिति होमकालःका
त्यायनेनदर्शितः यावत्सम्यङ्नभाव्यन्तेनभस्यृक्षाणिसर्वतः लोहितत्वंचनापै
तितावत्सायंतुहूयते आपन्नोवापि समुद्रेवाल्पयज्ञोहोरात्रस्तस्यैतेगाधेती
र्थयत्तदधीनस्मात्सन्ध्योहोतव्यमिति प्रोक्तात्तिवृत्तप्तमभवति नतत्रदृष्टाप्रदोषेति
शायांवासायमिति समुद्रत्वेननिरूपितस्याहोरात्रस्यसंधिद्वयंसुप्रवेशनीयं
तस्मात्तत्साध्यहोमकालइतिप्रत्यक्षःकालः नक्षत्रदर्शनादयस्त्रयःकालाःसायंहोमे
तुकल्प्याः एकनक्षत्रोदयोनक्षत्रदर्शनं सर्वनक्षत्रोदयःप्रदोषः निद्रावेलानिशा